

crkva u svijetu

POGLEDI

ULOGA FILOZOFIJE U DANAŠNJOJ TEOLOGIJI

Ante Kusić

Jedna od bitnih okolnosti koje suvremenoj teologiji nameću specifične probleme jest proces sekularizacije. Sekularizacija ovdje znači pokušaj zamjene vjere u Boga kao stvoritelja svijeta vjerom u čovjeka kao stvaraoca vlastitih životnih uvjeta. S druge strane, za samu filozofiju — u kontekstu njezine uloge u teologiji — danas je bitna odrednica fenomenološka deskripcija stvari u svijetu. U toj se fenomenološkoj deskripciji, na ovaj ili onaj način, isključuje spoznatljivost ontičke jezgre samih stvari, a posebno onih o kojima se govori u teologiji.

U vezi s procesom sekularizacije od sebe se nameće pitanje: ima li teologija svoje opravdanje i usprkos procesu sekularizacije?! — U vezi s fenomenološkom orijentacijom suvremene filozofije postavlja se pitanje: ima li, i usprkos takvoj orijentaciji, svoje opravdanje, uvijek u stanovitom antropološki omeđenom dosegu, također sama — neposrednom evidencijom intuitivna i daljnjom deskurzivnom obradom raščlanjivana — »filozofija bitka«?!

U ovom prikazu ne namjeravam ulaziti u polemiku ni s filozofskim pravcima koji leže u temeljima procesa sekularizacije, ni s onima koji su odredili postavke suvremene fenomenološke filozofije. Prihvaćajući intuitivne i evidencijne činjenice da se mi ljudi kao stvarna »bića« s najvišim stupnjem spoznajne moći u svijetu, usprkos svemu što se može prigovoriti na račun »filozofije bitka«, ipak po »nečemu« razlikujemo od »ništa«, sa svim dalje izvodivim razumnim implikacijama, u ovom prikazu želim se zaustaviti uglavnom na novijim dokumentima Svete Stolice, iz kojih je vidljivo, barem za katoličkog teologa, u kojem se — po našem mišljenju — konstruktivnom i stimulativnom prožimanju i u naše doba moraju međusobno komplementirati filozofija i teologija. Pri tome, i filozofija i teologija, uvijek predstavljaju govorenje o ontičkom »Nešto«, i uvijek trebaju ujedno voditi računa o fenomenološkim nedostacima same naše spoznaje, uvjetovane

prethodnom antropološkom, psihosomatskom i jezičnom, strukturiranosti. Ovdje je važno napomenuti i ovo: strukturiranost je u svakom slučaju »strukturiranost Nečega« (filozofija bitka!), jer se »Ništa« ne može strukturirati. — U ovom prikazu nemam, dakle, nakanu dati nekakav svoj prilog filozofskom proučavanju sekularizacije i fenomenologije, nego — uglavnom — dati informaciju o stavu Učiteljstva katoličke crkve s obzirom na probleme što ih, u odnosu na teologiju i filozofiju religije, nameću suvremeni proces sekularizacije i fenomenološka gnoseologija.

Teologija i sekularizacija

U dokumentu *Teološka izgradnja budućih svećenika*, objavljenom u Rimu u veljači 1976., Kongregacija za katolički odgoj ističe ideju, da suvremena teologija mora biti »osjetljiva za ekonomske, društvene, političke probleme čovječanstva«¹ te da ujedno treba »na razini akcije« i »teološke refleksije« istraživati »implikacije i društvene konsekvencije pojedinih dogmi«, uvijek »u svijetlu Evandjelja«² — U svijetlu Evandjelja treba uspostaviti »odnos s prirodnim znanostima i znanostima o čovjeku«, te voditi računa o »mentalitetu i duhu kojima te znanosti služe kao okvir«.³ Tu spadaju problemi poput ovih: »Nova solidarnost među... klasama i narodima; oslobođenje od izrabljivanja i otuđenja čovjeka; eliminiranje rata kao sredstva za rješavanje sukoba među narodima...«⁴ Kroz dodir s prirodoslovnim znanostima »nalazi teologija garanciju protiv kulturne izolacije«,⁵ kao i uvijek nove teme za razmišljanje, posebno o pitanjima »postanka čovjeka i svijeta, i pitanjima moralnog i pastoralnog poretka«.⁶ To sve navodi današnje teologe na obavezu »napisati nešto kao jedno novo poglavlje teološko-pastoralne epistemologije, gdje se polazi od stvarnih dostignuća i pitanja današnjeg vremena, radije negoli od ideja i problema iz prošlosti«,⁷ što nije lako, ali je nužno za »evangelizaciju, koju teolozi ne mogu izbjeći«,⁸ jer im je dužnost stalno ulaziti u »dodir sa svakodnevnim životom«,⁹ kao i omogućiti studentima teologije da se »bolje pripreme za dijalog s ljudima«,¹⁰ — međutim, nikada ne dopustivši to da se teologija svede na »neku vrstu filozofije ili sociologije religije...«, te da s vida izgubi svoj vlastiti objekt — Boga.¹¹ Posuvremenjivanje teologije u procesu sekularizacije ne smije nikada ići tako daleko da ono faktički dovodi do prekida s »kontinuitetom vjere«,¹² prihativši npr. nekakav »samovoljni i kaotički pluralizam, koji svjesno upotrebljava filozofske sisteme koji su posve udaljeni od vjere«,¹³ ili u kojima nema mjesta za »teološku tradiciju prošlosti«. Evandeoski kvasac treba unijeti »u cirkulaciju mišljenja, izraza, kulture, običaja, tendencija čovječanstva kako ono danas živi i ponaša se na površini zemlje...«¹⁵ Ortopraksiju moralke treba najuže povezivati s ortodoksijom dogmatike. Fundamentalna teologija — kao »uvod u dogmatiku«¹⁶ i kao »permanentna dimenzija cijele teologije, jer ova mora odgovarati

¹ La formation théologique des futurs prêtres, Romae 1976, t. 13. — ² Nav. mj. — ³ Nav. dj. t. 20. — ⁴ Nav. dj. t. 28. — ⁵ Nav. dj. t. 54. — ⁶ Nav. dj. t. 55. — ⁷ Nav. dj. t. 60. — ⁸ Nav. dj. t. 60. — ⁹ i ¹⁰ Nav. dj. t. 75. — ¹¹ Nav. dj. t. 76. — ¹² Nav. dj. t. 90. — ¹³ Nav. dj. t. 66. — ¹⁴ Nav. dj. t. 66. — ¹⁵ Nav.

na konkretne probleme¹⁷ — treba da, također »u kontekstu zahtjeva razuma«,¹⁸ uvijek ostane »teologija dijaloga i granice preko koje... se ulazi u dodir s povijesnim religijama, hinduizmom, budizmom, islamom; s izraženim oblicima suvremenog ateizma, posebno s Marxom, Freudom, Nietzscheom; s postojećim formama vjerskog indiferentizma u sekulariziranom svijetu, gdje tehnologija i ekonomske vrednote imaju prvenstvo; sa zahtjevima vjernika, koji danas u sebi nose nove klice sumnje i poteškoća, postavljajući teologiji i katehezi nova pitanja.«¹⁹ — Fundamentalna teologija treba da u prvom redu pomogne pastirima duša u tome da »svladaju svaki kompleks manje vrijednosti s obzirom na dostignuća kulture, i posebno — raznih znanosti.«²⁰ Posuvremenjivanje teologije u procesu sekularizacije ne smije ići u smjeru da se teološke discipline rasplinu u »psihologiji, sociologiji, antropologiji«,²¹ nego radije u smjeru da, s obzirom na kršćanske dogme, stalno prema suvremenim potrebama »spaja... to što su one (dogme) u sebi« sa svime »onim što su one za nas« u određenom trenutku povijesti.²²

U kontekstu takve upravo iznesene orijentacije o suvremenoj teologiji u procesu sekularizacije, II. vat. sabor opredijelio se za sintezu »Bog i čovjek«. To se dogodilo protivno predviđanjima pok. kard. Suharda, kad je on pre naglasio međusobnu isključivost alternative »ili Bog, ili čovjek — trećega nema«, ističući da danas »homo faber« istiskuje »homo sapiensa«, te da zbog toga umjesto klanjanja Bogu dolazimo do idolopoklonstva čovjeku. Humanizam, kakav danas kao kršćani moramo ostvariti, nosi u sebi obavezu da se podjednako poštivaju obadvije spomenute stvarnosti. Na taj ćemo se način očuvati od obadvije skrajnosti, od kojih jedna zanemaruje transcencenciju, a druga imanenciju Boga u odnosu na čovjeka. Zato danas nije prikladno govoriti »o vertikalni i horizontalni« u vjeri, nego je bolje reći da mi vjernici »prihvaćajući Misterij Krista — istodobno ispovijedamo božanski i transcendentni karakter Boga i njegovu prisutnost u nama, u svijetu, i u djelu što ga u svijetu produžuje Krist, preko Duha, svoje riječi, i svoje Crkve.«²³

Ovdje smijemo reći da teologija nije mi danas, u procesu sekularizacije, neka sporedna okupacija, nego radije nešto bitno za čovjeka, i to na temelju činjenice da su »romani, eseji, poezija, drama, film, radio, televizija, sve do šansone« ispunjeni sadržajima vječnih tema smisla života i smrti, dobra i zla, dostojanstva i prava ljudske osobe, obaveznog prihvaćanja vrednota, te sadržajima sablazni i patnje, nepravde, nasilja, ljubavi, odnosa autoriteta i slobode, misterija onostranosti, Boga i sudbine. A tim temama nema »adekvatnog rješenja na razini pozitivnih znanosti, bilo prirodoslovnih ili antropoloških«, treba ga tražiti u »svjetlu najviših uzroka« — sve do Boga kao Pratemelja totaliteta stvarnosti.²⁴

●
dj. t. 95. — ¹⁶ Nav. dj. t. 108. — ¹⁷ Nav. dj. t. 108. — ¹⁸ Nav. dj. t. 108. — ¹⁹ Nav. dj. t. 109. — ²⁰ Nav. dj. t. 112. — ²¹ Nav. dj. t. 134. — ²² Nav. dj. t. 134. — ²³ A. M. Charue, Doktrinarni problemi današnjice, hrv. prij. KS, Zagreb 1968. str. 15. — ²⁴ Naputak o nastavi filozofije, hrv. prij. KS, Zagreb 1972. str. 10—11.

Filozofija i teologija

Teologija će ispuniti »sretno svoj zadatak«, kako se to ističe u dokumentu *Teološka izgradnja budućih svećenika*, ako se teolozi budu dali »voditi ne samo od Učiteljstva i na osnovu egzegetskih normi, nego također po načelima zdrave filozofije koja načelno prihvaća (touchant) objektivnu vrijednost ljudske spoznajе«. ²⁵ Ovdje se prema dekretu *Optatam totius* ponovno potvrđuje teološka »spekulacija u duhu sv. Tome kao vođe«. ²⁶ Uvijek, međutim, ostaje kao radno načelo da ne može biti srušena kompetencija Učiteljstva Crkve u stvarima prenošenja tradicijom predane Objave. ²⁷ Teologija se ne veže u potpunosti ni uz koji filozofski sustav, ona je »slobodna primiti ili odbaciti različite postavke što joj ih daje filozofija u funkciji... svojih refleksija«. ²⁸ Ali ipak »teologija ne može odbijati kritičku intervenciju, prema kojoj... teži svaka filozofija«. ²⁹ Teologija uvijek mora voditi računa o kritičkim objektivnostima filozofije, stare i nove. ³⁰ Dokumentat — usprkos takvoj otvorenosti prema filozofijama — naglašava postavku da »nema kontradikcije... između naravnih istina filozofije i vrhunarnih istina vjere«, ³¹ te da se ne mogu prihvatiti filozofski pravci koji su »obilježeni historijskim relativizmom i materijalističkim ili idealističkim imanentizmom«. ³² Prakticirajući »interdisciplinarnu suradnju«, ³² profesori teologije dužni su dati studentima teologije takvu filozofsku formaciju koja »ne uključuje samo povijest filozofije, nego osobito organski povezanu refleksiju o svijetu i čovjeku, koja doseže svoju kulminacionu točku u priznavanju osobnog Apsolutnoga«. ³⁴

Saborska konstitucija *Radost i nada* ističe kako upravo studij filozofije, prirodoslovnih znanosti i gajenje umjetnosti mogu »vrlo mnogo doprinijeti da se ljudska obitelj podigne do uzvišenijih shvaćanja Istinitoga, Dobroga i Lijepoga, kao i do sudova koji imaju općenitu vrijednost«. ³⁵ Time se onda može očuvati sami »poklad vjere« od krivih tumačenja koja ne poštuju načelo tumačenja dogmi po kojemu sve vjerske istine treba produbljivati ostajući uvijek u okviru zahtjeva »eodem sensu eademque sententia«; ³⁶ nikada ne smije biti stvarno zanijekana njihova objektivna vrijednost, prihvaćanjem skrajnje subjektivističkog i historiciističkog relativizma. Filozofija treba da pomogne tome kako ćemo svoje vjermičko osvjedočenje što konstruktivnije pročišćavati »od magijskog poimanja svijeta i od praznovjerja«, pogotovo danas kad se nijekanje Boga i religije krivo predočava »kao zahtjev znanstvenog napretka ili novog humanizma«, i kao nešto što je potvrđeno »argumentiranjem filozofa«. ³⁷

U dokumentu Kongregacije za katolički odgoj s naslovom *Naputak o nastavi filozofije* ističe se kako nije uvijek moguće pribjegavati svjetlu same Objave, nego je potrebno poslužiti se također odgovarajućim filozofskim motivacijama razuma. Dokumentat govori izričito kako se »prihvaćanje božanske Objave ne može zamisliti kao čin slijepa vjere,

²⁵ *Naputak o nastavi filozofije*, t. 33. — ²⁶ Nav. dj. t. 33. — ²⁷ Nav. dj. t. 34—36. — ²⁸ Nav. dj. t. 50. — ²⁹ i ³⁰ Nav. dj. t. 50. — ³¹ Nav. dj. t. 51. — ³² Nav. dj. t. 52. — ³³ Nav. dj. t. 125. — ³⁴ Nav. dj. t. 129. — ³⁵ Documenti, II Concilio Vatic. II, br. 1506. — ³⁶ Nav. dj. br. 1527. — ³⁷ Nav. dj. br. 1340. —

kao fideističko ponašanje bez svakog racionalnog motiva«. ³⁸ Čin vjere uvijek pretpostavlja »motive vjerodostojnosti«, koji su velikim dijelom filozofske prirode, kao npr.: spoznaja Boga, ideja stvaranja, providnost, spoznaja o čovjeku kao slobodnoj i odgovornoj osobi. »Može se reći da i najmanja riječ Novog zavjeta izričito pretpostavlja te osnovne filozofske pojmove« — kaže se u dokumentu. ³⁹ Osim toga upozorava da ni danas nije ništa izgubio od svoje vrijednosti program »fides quaerens intellectum«, jer »objavljena istina i nadalje zahtijeva razmišljanje vjernika«, čak i u novim dimenzijama: povijesnoj, antropološkoj, egzistencijalnoj, personalističkoj« — što onda za sobom povlači stanovito preispitivanje naših shvaćanja o problemima kakvi su: »istina, sposobnost i granice ljudske spoznaje, napredak, evolucija, narav i ljudska osoba, naravni zakon, ubrojivost moralnih čina, itd.«. ⁴⁰

Filozofija i teološki dijalog

Danas je nužno filozofsko-teološko raspravljanje usmjeravati »dijaloški«, ne više polemičko-monološki, tj. nužno je tražiti i priznati Istinu i Dobrotu s koje god strane dolazile. U deklaraciji *Nostra aetate* II. vat. sabora istaknuto je kako i nekršćanske religije nastoje odgovoriti na pitanje o naravi čovjeka, o svrsi našeg postojanja, o kreposti i grijehu, o podrijetlu i smislu patnje, o smrti i posmrtnoj sankciji, itd. »Božanski Misterij« istražuje se i u hinduizmu, kad se tu kroz neiscrpljivo bogatstvo mitova traži unutarnje smirenje čovjeka u raznim oblicima »asketskog života, u dubokoj meditaciji, u ljubećoj i zaufanjoj predanosti Bogu«. ⁴¹ U budizmu se priznaje temeljna nesamodostatnost ovoga promjenljivog svijeta i traži stanje savršenog oslobođenja i prosvjetljenja. ⁴² U dekretu *Ad Gentes divinitus* kaže se kako je kršćanstvo sposobno »iz običaja i tradicije, iz znanja i kulture, iz umjetnosti i znanstvenih disciplina raznih naroda izvući sve elemente koji mogu doprinijeti ispovijedanju slave Božje... i ispravnom organiziranju kršćanskog života«. ⁴³ Studij filozofije od osobite je važnosti za dijalog s onima koji ne vjeruju. To se posebno ističe u dokumentu *Dijalog s onima koji ne vjeruju*. U tome se dokumentu ističe da nas »kršćanska vjera« obavezuje da uz »pomoć razuma razmatramo razumske postavke vjere«, da »prigrlimo sve što je ispravni zahtjev ljudskog razuma« koji, uostalom, i »ne može doći u protuslovlje s vjerom«. ⁴⁴ U tom dijalogu nema takve teme koju bi načelno trebalo isključiti »na područjima filozofskom, religioznom, moralnom, povijesnom, političkom, socijalnom, ekonomskom, umjetničkom, i općenito 'kulturnom'«. ⁴⁵ Takav doktrinarni dijalog zahtijeva doista odvažnost svakog sugovornika da iskreno iznosi svoje vlastito mišljenje i da »prizna istinu svugdje gdje se ona pronade«, pa i onda kad njezino pronalaženje zahtijeva »reviziju... svoga vlastitog spekulativnog i praktičnog stava«. ⁴⁶ Pri tome ostaje kao nešto nepovredivo — načelo dijaloga da se »istina... ne smije namećati ničim drugim osim silom same istine«, te da sloboda sugovornika mora biti i »pravno osigurana i stvarno poštivana«. ⁴⁷ Bu-

³⁸ Naputak o nastavi filozofije, str. 12—14. — ³⁹ Nav. mj. — ⁴⁰ Nav. mj. — ⁴¹ Documenti, II Concilio Vatic. II, br. 856. — ⁴² Nav. mj. — ⁴³ Nav. dj. br. 1168. — ⁴⁴ Dijalog s onima koji ne vjeruju, hrv. prij. KS, Zagreb 1968. str. 12. — ⁴⁵ Nav. dj. str. 13. — ⁴⁶ Nav. dj. str. 14. — ⁴⁷ Nav. dj. str. 14. —

dući prenositelji kršćanske poruke spasenja »moraju biti ispravno poučeni o glavnim oblicima 'ne-vjeronanja', posebno o onima koji su najviše prošireni u vlastitoj zemlji«. ⁴⁸ Pri svemu tome poteškoće onih koji ne vjeruju mogu poslužiti kao poticaj za produbljivanje dogmi, koje kao vjernici prihvaćamo. To na kraju dokumenta ističe kard. König. ⁴⁹

U vođenju dijaloga na teme iz filozofije religije potrebno je — kako se to upozorava u dokumentu *Prema susretu religija* — ozbiljno shvaćati čak i mitsko izricanje religioznosti: temeljni sadržaj treba oštro razlikovati od naknadnih mitoloških afabulacija. Temeljni sadržaj redovito tu sadrži sliku nekog dubokog ljudskog iskustva (npr. traženje besmrtnosti), a ono je drugo plod maštovite razrade bez religioznog sadržaja. Crkveni oci gledaju u mitovima »tragove istine«, i u njima, tj. mitovima, treba gledati »najstariji izraz 'prirodne' spoznaje Boga i prirodnog zakona«. ⁵⁰ U mitovima je izražena čovječja težnja da se izbjegne neprijateljskim silama i pronađe spasenje, a upravo to mi kršćani pronalazimo u Kristu i njegovoj milosti. ⁵¹ Ni mitovi dakle nisu kosve »mitologijski«, nego nose u sebi autentične »religijske sadržaje«. Kršćansko življenje, međutim, predstavlja najefikasniju platformu dijaloga, jer ono je prožeto čistim duhom Evanđelja. To se vidi iz činjenice da je npr. Indija druga zemlja na svijetu po broju rasprodanih primjerala Biblije, dok Japan zauzima treće mjesto, — pa makar Indija i Japan i nisu kršćanske zemlje. U Japanu ima samo 300 000 katolika, i svega 700 000 kršćana, a ipak se deklarira kršćanima tri milijuna ljudi, makar službeno ne pripadaju nijednoj kršćanskoj crkvi: d u h E v a n đ e l j a, koji zrači iz djelovanja misionara, jest ono što te ljude privlači kršćanstvu. ⁵²

U dokumentu *Naputak o nastavi filozofije* zapaženo je da upravo filozofija pruža »jedinstveni teren susreta i dijaloga između vjernika i nevjernika«, jer se bez poznavanja filozofije ne može doći s onim koji ne vjeruju u potrebitu »inteligentnu razmjenu ideja o bitnim pitanjima koja se izbliza tiču... i vjere i najurgentnijih problema svijeta«, kad ti problemi traže npr. sasvim određene i efikasne »juridičke norme, društvene reforme i mnoge političke odluke«. ⁵³

Teologija i filozofija bitka

Danas kao ni prije, teologija nije spojiva s filozofskim pravcima koji načelno isključuju svaku spoznaju ontičke jezgre stvarnosti ili bitka. To se ističe, protivno skrajnjem agnostičko-fenomenološkom subjektiviranju naše cjelokupne spoznaje, u nekoliko službenih crkvenih dokumenata, objavljenih tokom posljednjih godina. Tako se npr. u dokumentu *Prema susretu religija* u kontekstu govora o dijalogu kaže da upravo »filozofija bitka« (koja isključuje svako ekstremno subjektiviranje naše spoznaje) — »stvarima, govoru i temeljnim danostima

•
⁴⁸ Nav. dj. str. 16. — ⁴⁹ Nav. dj. str. 22. — ⁵⁰ Prema susretu religija, hrv. prij. KS, Zagreb 1968. str. 17—18. — ⁵¹ Nav. mj. — ⁵² Nav. dj. str. 46. — ⁵³ Naputak o nastavi filozofije, str. 12—14. —

spoznaje i svijesti priznaje neposrednu i općenitu vrijednost».⁵⁴ Bez priznavanja takvih očevidnih »temeljnih danosti spoznaje i svijesti« kojima pripada neposredna i općenita vrijednost, cjelokupnost »stvarnosti« rasplinjuje se u ontičko ništavilo: gubi očevidni kvalitet »ontičkog Nešto« u korist protuslovne kategorije »spoznajnog Ništa«. U kontekstu zastupanja »filozofije bitka« naglašava dekret *Optatam totius* da studij filozofskih disciplina treba da svećeničke kandidate dovede do stjecanja »solidne i usklađene spoznaje o čovjeku, svijetu i Bogu«⁵⁵ — kao ontičkim stvarnostima ili stvarnim bićima (ne — tek tlapnjama, pa makar je i za »tlapnje« potrebna »ontička stvarnost« onoga tko ih proizvodi!). Dekret prihvaća stanovitu »vječno vrijednu filozofsku baštinu«, koju međutim uvijek treba nadograđivati novim spoznajama »o suvremenim filozofskim strujama, posebno onima koje vrše veći utjecaj u vlastitome narodu, kao i o napretku modernih znanosti«.⁵⁶ Povijest filozofije treba predavati tako da studenti budu u stanju kritički raspoznati temeljne ideje različitih sustava i iz njih »zadržati ono što je istinito«, a također u tim sustavima »otkrivati korijene zabludâ i njih pobijati«; »rigorozno istraživati istinu, njoj služiti, nju dokazivati, skupa s poštenim priznavanjem granica naše spoznaje«.⁵⁷ —

Dekret *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* zahtijeva studij svih filozofskih disciplina, tj. studij »sistematske filozofije i svih njezinih dijelova«, i to u cilju »solidna i suvisla upoznavanja čovjeka, svijeta i Boga«.⁵⁸ Filozofska formacija studenata teologije mora se temeljiti na »filozofijskoj baštini neprolazne vrijednosti, čiji su svjedoci najveći kršćanski filozofi, koji su na budućnost prenijeli prve filozofske principe, zasnovane na samoj naravi stvari i stoga stalno valjane«.⁵⁹ Filozofsku nastavu, međutim, treba podanašnjiti: »Stoga se danas mora voditi računa o sve većoj sklonosti prema ateizmu, kao i o pokušajima da se rastavi vjera od religije, te o filozofskim postavkama koje dovode u krizu pravo tumačenje Božje riječi, kao i o važnosti koju za današnje ljude imaju — psihologija, sociologija i antropološke znanosti«.⁶⁰

U dokumentu *Teološki odgoj budućih svećenika* naglašava se da u »filozofsko-teološkoj refleksiji«⁶¹ treba posebno voditi računa o »razvoju suvremene hermeneutike«.⁶² Međutim, pri tome je »skrajnje nužno da teolog u svom poslu znade izbjeći opasnosti pozitivizma ili historicizma (Pavao VI.)«, ako u tim pravcima »istine koje imaju trajnu ili objektivnu vrijednost bivaju svedene na čistu relativnost povijesnih zbivanja« ili ako u tim pravcima biva zanijekana svaka »objektivna vrijednost ljudske spoznaje«.⁶³ Dokumentat smatra da »teologija može i mora napredovati u svjetlu učenja zajedničkog Naučitelja (Tome Akv.)«,⁶⁴ jer njegovo učenje, ne smanjujući dinamizam crkvene predaje, izbjegava svaki pretjerani individualizam i osigurava mišljenju karakter objektivnosti spoznaje.⁶⁵

⁵⁴ Prema susretu religija, str. 21. — ⁵⁵ Documenti, II Concilio Vatic. II, br. 802 ss. — ⁵⁶ Nav. mj. — ⁵⁷ Nav. mj. — ⁵⁸ Temeljne odredbe o svećeničkom odgoju i obrazovanju, hrv. prij. KS, Zagreb, 1970. br. 71. — ⁵⁹ Nav. mj. — ⁶⁰ Nav. dj., bilješka 148. — ⁶¹ La formation théologique des futurs prêtres, br. 32. — ⁶² Nav. dj. br. 30. — ⁶³ Nav. dj. br. 33 (sva tri citata). — ⁶⁴ Nav. dj. br. 49. — ⁶⁵ Nav. mj. — ⁶⁶ Naputak o nastavi filozofije, str. 7. — ⁶⁷ Nav. mj.

Glavnu poteškoću za studij filozofije predstavlja »tehnoški duh« našeg vremena, ukoliko je on usmjeren na vrednote materijalnog svijeta te omalovažavanje duhovnih vrednota. Zbog toga se više »kriteriji istine ne traže u čvrstim i indiskutabilnim metafizičkim načelima, nego u aktualnosti i uspjehu«,⁶⁶ čime se onda otvara put »svim oblicima relativizma«. ⁶⁷ K tome, neki teolozi smatraju filozofiju štetnom za svećenički odgoj, jer — kažu oni — filozofija kvari čistoću evanđeoske poruke. Dokumentat *Naputak o nastavi filozofije* suprotstavlja se takvom shvaćanju smatrajući da je ono nadahnuto neprihvatljivim »pozitivističkim, neopozitivističkim i strukturalističkim strujama«⁶⁸ našega doba. Međutim usprkos svemu tome dokumentat potertava »nužnost filozofije za buduće svećenike«, i to zbog činjenice da se »najosnovniji filozofski problemi (smisla života i smrti, dobra i zla, vrednotâ, traženja Boga, sudbine! — m. o.) nalaze danas više nego ikada prije u središtu čovječjih briga«,⁶⁹ ispunjavajući djela svih književnih vrsta, kao i javna sredstva za priopćavanje, film, radio, itd. Dokumentat prihvaća filozofsko razmišljanje unutar sigurnih metafizičkih načela bez kojih se ne može doći do objektivnih i apsolutnih tvrdnja ni na polju naravnih istina filozofije ni na polju nadnaravnih istina vjere, tako da je »nemoguće dopustiti takav filozofski pluralizam koji bi ugrožavao i samu jezgru tvrdnjâ povezanih s Objavom«. ⁷⁰ Kršćanska objava »nikako se ne da spojiti s bilo kojim relativizmom — epistemološkim, moralnim ili metafizičkim, kao ni s bilo kojim materijalizmom, panteizmom, imanetizmom, subjektivizmom, ili ateizmom«. ⁷¹ Filozofski sadržaji koji se ne smiju dovesti u pitanje jesu: »a) Da je ljudska spoznaja sposobna deducirati objektivnu i nužnu istinu iz kontingentne stvarnosti; b) da je moguće izgraditi realističku ontologiju, koja iznosi na vidjelo transcendentne vrednote, te se dovršava u prihvaćanju osobnog Apsolutuma i Stvoritelja svemira; c) Jednako je moguće fundirati antropologiju koja osigurava čovječju autentičnu duhovnost, vodi do teocentričke etike — koja, nadilazeći zemaljski život, istodobno ostaje otvorena prema društvenoj dimenziji čovjeka«. ⁷² To je u stvari službeno priznavanje onoga što se u noetici naziva »kritički realizam«, koji — kaže se u dokumentu — odgovara »solidnoj i suvisloj spoznaji čovjeka, svijeta i Boga, u kojoj govori II. vat. sabor (dekret *Optatam totius*, br. 15)«. ⁷³ — Govoreći o svemu iznesenom, dokumentat o nastavi filozofije u teologiji izričito preporuča »filozofiju sv. Tome, u kojoj su... prva načela naravne istine izrečena jasno i organski, u skladu s Objavom, i u kojoj... nalazimo također stvaralački dinamizam koji je, kako to svjedoče svi povjesničari, karakterističan za učenje sv. Tome«⁷⁴ i koji je još i danas stimulativan za stvaranje »nove sinteze između valjanih zaključaka naslijeđenih iz tradicije i novih tekovina ljudske misli«. ⁷⁵

U dokumentu *Svjetlo Crkve*, što ga je u povodu 700. obljetnice smrti sv. Tome Akvinskog uputio Pavao VI. generalu Dominikanskog reda, želi sadašnji papa Tomu Akvinskog »preporučiti našim suvremenicima kao učitelja u umijeću umovanja... kao vođu u usklađivanju filozofij-

— ⁶⁸ Nav. dj. str. 9—10. — ⁶⁹ Nav. dj. str. 10s. — ⁷⁰ Nav. dj. str. 15. — ⁷¹ Nav. dj. str. 16—19. — ⁷² Nav. mj. — ⁷³ Nav. mj. — ⁷⁴ Nav. mj. — ⁷⁵ Nav.

skih problema s teologijskim«. ⁷⁶ Pavao VI. zapaža kako odbojnost prema filozofiji sv. Tome često proizlazi iz površnog dodira s njegovom naukom i iz slabog proučavanja njegovih djela. Papa se tuži na to što se danas neki teolozi krivo pozivaju na »primjer obnoviteljske odvažnosti koju je sv. Toma pokazao u svoje doba, dok njima međutim nedostaje oštroumnosti i uravnoteženosti... kojima je bio obdaren vrhunski um genijalnog Naučitelja«. ⁷⁷ Sv. Toma je nadvladao pretjerani supernaturalizam koji je vladao u školama srednjega vijeka, a isto tako i pretjerani sekularizam koji se širio u evropskim školama na temelju odveć naturalističkog i stoga pogrešnog tumačenja Aristotelova učenja. Toma je uz to, naglašava Pavao VI., ostao potpuno vjeran Učiteljstvu Crkve, čiji je zadatak da »čuva i određuje pravilo vjerovanja... svim vjernicima, a u prvom redu teolozima«. ⁷⁸ Toma je u prvom redu »Apostol istine«, jer sâm govori: »Istina, tko god je izrekao, potječe od Duha Svetoga, kao od Onoga koji ulijeva naravno svjetlo, te potiče da se istina shvati i izrekne (*Summa theol.*, q. 109, a. 1, ad 1)«. ⁷⁹ Kao »apostol istine« ne veže se Toma na ropski način ni uz kojeg učitelja, nego on prosuđuje istinu »ne-prema autoritetu onih koji nešto tvrde, nego prema razlozima na kojima počivaju njihove tvrdnje (*Expositio super librum Boethii de Trinitate*, q. 2, a. 3, ad 8)«. ⁸⁰ Tomina je filozofija »kritički realizam« ili — gnoseologijsko-ontološki realizam, koji se ne gubi — kako kaže Pavao VI. — u »vrtlogu puke subjektivne spoznaje, što neminovno dovodi do... apsolutnog agnosticizma... Andeoski Naučitelj tvrdi: Prvo što pada na pamet jest biće... Zbog tog razloga mogla se nauka sv. Tome nazvati filozofijom bića, uzevši biće u općemu značenju... Akvinac se od te filozofije uzdiže do teologije Božjeg bića, ukoliko ono samostalno postoji... i objavljuje se kroz otajstvo Utjelovljenja«. ⁸¹ Tomino učenje o transcendentnim značajkama bića, o analogiji bića, o prouzročnosti svijeta, o ontičkom karakteru djelovanja ograničenih bića, o transcendenciji Božjoj — protiv svih oblika panteizma, — takvo učenje nadmašilo je, ističe Papa, »sve sumračne sjene antropomornog govorenja« ⁸² o Bogu, te je u vjerski svjetonazor oštroumno i uravnoteženo unijelo svojevrstu »demitizaciju« ili bolje »razumsku produbljenost istina koje bitno spadaju na Objavu, a vjera ih usmjerava i potiče«. ⁸³ Svojom naukom o »biću« i »Božjem biću« izbjegava Toma svako zatvaranje u neki konačno oblikovan sustav mišljenja, i stvara takvu »nauku koja se može trajno obogaćivati i razvijati u novim dostignućima«. ⁸⁴ Kozmologijska i biologijska shvaćanja sv. Tome, naravno, ne možemo više prihvatiti, ali — ona su bila odraz općih znanstvenih prilika srednjeg vijeka. Tominu metodu raspravljanja o suprotnim mišljenjima Pavao VI. drži primjerom učenjacima i našeg vremena, ⁸⁵ jer Toma vodi računa o ideološkim uzrocima, o žarištima, društveno kulturnim prilikama, što je sve skupa uvjetovalo različitost mišljenja; Toma je uvijek spreman priznati istinu, od koga god ona došla. ⁸⁶ Zbog svih tih razloga, ističe Pavao VI., »sv. Toma je primjer za naše doba«, ⁸⁷ pa ga je II. vat. sabor preporučio

⊙
mj. — ⁷⁶ Pavao VI, *Svjetlo Crkve*, hrv. prij. KS, Zagreb 1975. str. 6. — ⁷⁷ Nav. dj. str. 12. — ⁷⁸ Nav. dj. str. 14. — ⁷⁹ Nav. dj. str. 15—16. — ⁸⁰ Nav. dj. str. 16. — ⁸¹ Nav. dj. str. 21. — ⁸² Nav. dj. str. 23. — ⁸³ Nav. mj. — ⁸⁴ Nav. dj. str. 23—24. — ⁸⁵ Nav. dj. str. 25. — ⁸⁶ Nav. dj. str. 25—26. — ⁸⁷ Nav. dj. str. 27. —

kao Učitelja u katoličkim školama, i to dva puta: u *Optatam totius* (br. 16) i u *Deklaraciji o kršćanskom odgoju* (br. 10). Papa spominje teologe koji »pokazuju manje sklonosti da slušaju sv. Tomu«, pa u vezi s tim preporuča tri stvari: »a) Podanašnjenje tomističke baštine«; »b) Ne zatvoriti se u prošlosti«; »c) Živo zajedništvo sa sv. Tomom« — kao »najsvetijim među učenjacima i najučenijim među svecima«.⁸⁸

U cjelokupnom kontekstu govorenja o teologiji i filozofiji bitka neka nam na kraju bude dopušteno izraziti svoje mišljenje, da filozofija bitka u vezi s teologijom, znači trajno nastojanje usklađivanja vjere i razuma, bez čega se nužno upada u *frustraciju zahtjevnosti razuma*, i čime se s druge strane prevladava koliko naturalistički racionalizam toliko i supernaturalistički fideizam, jer su obadva neprihvatljivi. Nadalje, filozofija bitka — u kontekstu teologije — znači pokušavanje usklađivanja tradicije s napretkom, gdje bez tradicije ostaje naša vjerska zgrada bez svojih »temelja«, pa joj se i svi »katovi« automatski ruše (bez filozofske, kao i znanstvene, nuždel); bez onoga drugoga, tj. napretka, naša vjerska zgrada ostaje samo »muzejska« vrijednost, dok ona po svojoj naravi mora uvijek ostati »živi izvor« Istine, Dobrote i Ljepote, koje se nalaze u Boga i iz njega prelaze u ljude. Nadalje, filozofija bitka u kontekstu teologije znači nastojanje oko pomirenja suprotnosti, tj. dijaloško produbljivanje Bitka, poput Tome kad dijalogizira s arapskim i židovskim misliocima, gdje »teologija« potkrijepljena filozofskom »nto-logijom« ne biva u konačnici rasplinjena u praznoj verbalistici »nihil-logije« s vrlo opasnom zamaskiranošću u različite vjerske — u tom slučaju — »bezsadržajne sadržaje«. Ovdje, htjeli mi to ili ne, doslovno vrijedi stari aksiom »ex nihilo nihil fit«, — pa »non fit neque *credentitas acceptabilis*«, bilo kršćanska, bilo neka druga.

⁸⁸ Nav. dj. str. 32—36. —